

Izlaganje sa znanstvenog skupa
323.15(4)
329(497.5)SDP

Komunističko naslijeđe i izgledi ljevice

JOSIP ŽUPANOV*

Sažetak

U ovom napisu autor elaborira dvije osnovne ideje. Prva je ideja — utemeljena na komparativnim anketnim podacima iz deset postkomunističkih zemalja — da postoji izrazita pozitivna korelacija između očuvanosti “komunističkog naslijeđa” u svijesti ljudi i uspjeha lijevih stranaka na izborima. Budući da je to naslijeđe u Hrvatskoj (pored Češke) najslabije očuvano, ta će činjenica biti za SDP otežavajuća okolnost u borbi za vlast. Druga je ideja da će se politika lijevih stranaka koje dođu na vlast kretati između dva ekstrema: obnove realsocijalizma u modificiranom obliku i socijal-demokratskog modela u Švedskoj ili barem u Njemačkoj. Glavni su činitelji takve politike — po mišljenju autora — “neotradicionalizam” i “politički kapitalizam”, oba naslijeđeni iz bivšeg sustava.

Govoreći o lijevim partijama u postkomunističkim zemljama valja postaviti najmanje dva pitanja: (1) Zašto su u nekim zemljama te stranke poslije sloma komunizma došle na vlast (same ili u koaliciji), a u drugima im to nije pošlo za rukom? (2) Što lijeve partije, kad dođu na vlast, mogu stvarno postići u društveno-ekonomskom i političkom razvoju dotičnih zemalja?

1.

Budući da nisam politički analitičar, neću se upuštati u kompleksnu analizu izbornih uspjeha ili neuspjeha pojedinih lijevih stranaka. Međutim, kao sociolog želim ukazati na zanimljivu korelaciju. Naime, prije dvije godine su R. Rose i C. Haerpfer prikazali rezultate ankete National Democratic Barometer što je 1992. provedena u deset postkomunističkih zemalja, među kojima su Hrvatska i Slovenija.¹ Iz anketnih pitanja izdvojio sam četiri koja se odnose na tzv. kolektivističke vrijednosti. One su ispitivane na četiri dimenzije: (1) na dimenziji zarada (trebaju li zarade

* *Josip Županov*, redoviti član HAZU, profesor emeritus Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu.

¹Rose, Richard — Haerpfer, Christian, Mass Response to Transformation in Post-communist Societies, *Europa-Asia Studies*, Vol. 46, No. 1 (Glasgow: 1994.).

biti izjednačene ili zarada treba ovisiti o individualnim postignućima); (2) na dimenziji brige za dobrobit pojedinca (treba li brigu o dobrobiti pojedinca voditi država ili on sam); (3) na dimenziji vlasništva (gdje ispitanik bira između državnog vlasništva i privatnog poduzetništva); (4) na dimenziji sigurnosti zaposlenja (preferira li ispitanik visoko sigurno, ali slabo plaćeno radno mjesto, ili pak prilično nesigurno, ali dobro plaćeno radno mjesto). Postotke odgovora u smjeru kolektivističke vrijednosne orijentacije ja sam objedinio, izračunavši prosječni postotak za sve četiri dimenzije za svaku zemlju zasebno. Time sam dobio zajednički indeks za svaku zemlju, pa sam sve anketirane zemlje mogao razvrstati na dimenziji kolektivističke vrijednosne orijentacije. Evo kako izgleda ta rang-ljestvica:

Zemlja	Prosječni %
Bugarska	53,7
Poljska	51,5
Mađarska	47,7
Slovenija	47,5
Bjelarus	46,2
Rumunjska	46,2
Ukrajina	44,0
Slovačka	33,5
Hrvatska	32,7
Češka	30,2

Ove brojke valja uzeti samo kao red veličina koje upućuju na to koliko se “komunističko naslijeđe” sačuvalo u svijesti ljudi. Pozitivna korelacija između snage toga naslijeđa i uspjeha lijevih stranaka očita je. No, ima li ta korelacija neku prediktivnu vrijednost? Mislim da nema, iz dva razloga: (1) s metodološkog stanovišta, svaka korelacija izražava stanoviti stupanj povezanosti među varijablama, ali ne nužno i kauzalnu vezu među njima; (2) ako i postoji kauzalna veza između “komunističkog naslijeđa” i uspjeha lijevih partija na izborima, to je samo jedan od mnogih faktora koji su u igri. Ipak, naponi da se ta korelacija objasni mogu uroditi vrlo korisnim rezultatima.

Posebno je zanimljivo objasniti vrlo upadljivu razliku između Slovenije i Hrvatske: dok je Slovenija na visokom četvrtom mjestu, Hrvatska je na pretposljednem. A obje su bile u istoj državi i u istom društveno-ekonomskom i političkom sustavu! U jednoj duljoj raspravi posvećenoj komunističkom naslijeđu, koja se nalazi u tisku², iznio sam jednu interpretativnu hipotezu, no zbog kratkoće vremena ovdje je ne mogu izložiti. Ograničit

²Županov, Josip, “Social Legacy of Communism”, *Društvena istraživanja* (u tisku).

ću se stoga na to da kažem kako će relativno snažan “imunitet” Hrvatske na “komunističko naslijeđe” biti otežavajući faktor SDP-u u borbi za dolazak na vlast.

2.

No čini mi se da je još važnije pitanje: što stvarno mogu učiniti lijeve partije kad dođu na vlast — naravno, ako dođu? Dakako, ideal je socijaldemokrata — ne samo u Hrvatskoj već i u drugim zemljama — da postignu ono što je socijaldemokracija postigla u Švedskoj ili barem ono što je postigla u Njemačkoj: doći na vlast ili osvojiti tako velik broj glasova da ni jedna stranka ne može vladati protiv njih, da pri tome ostvare “socijalnu državu” u najvećem mogućem opsegu i stalan “socijalni dijalog”. No, i u Švedskoj i u Njemačkoj odavno postoji autentična poduzetnička klasa, bez koje ni švedski ni njemački model socijalne demokracije ne bi bio moguć. U postkomunističkim zemljama, pa ni u Hrvatskoj, takva klasa ne postoji, ona se tek mora formirati. Može li onda sama socijalna demokracija preuzeti vodstvo u formiranju nacionalne poduzetničke klase? Može li je, privremeno ili trajno, zamijeniti? Ako je takav zadatak uopće moguć, bi li bio kompatibilan sa socijaldemokratskim programom?

Druga bi ekstremna opcija bila politika obnove “real-socijalizma” u modificiranom obliku (pri čemu bi se očuvao višestranački parlament te privatno vlasništvo u poljoprivredi, uslužnom sektoru i industriji potrošnih dobara). Naravno, restauraciju realnog socijalizma, čak i u moderniziranoj verziji, većina će lijevih stranaka vjerojatno odbaciti — možda čak i Zjuganov. No ta obnova ne bi bila osobito teška, kako ću kasnije objasniti.

Naravno, između ta dva ekstrema, nalazi se dosadašnja politika tranzicije: malih koraka prema modernom poduzetništvu i velikih društveno-ekonomskih nevolja radno zavisnog stanovništva, koje se osjeća velikim gubitnikom. U tom međuprostoru između švedskog ili njemačkog modela, s jedne strane, i restauracije modificiranog real-socijalizma, s druge strane, uspostaviti će se pomicanje njihala ulijevo ili udesno prilikom svakih novih izbora, što će zapadnim promatračima biti definitivni dokaz da je “tranzicija u demokraciju” uspjela i da politička demokracija funkcionira. Meni se čini da će većina socijal-demokratskih partija izabrati upravo tu srednju poziciju. Odakle proizlazi ta pretpostavka?

Ona logično proizlazi iz jednoga kulturnog amalgama što ga je Ken Jowitt nazvao “lenjinistička kultura”,³ a koji se u SSSR-u i zemljama istočnog bloka razvio u poslijestaljinskom razdoblju, pogotovo u eri Brežnjeva, a u SFRJ još za Titova života i osobito poslije njegove smrti. Rutinizacija karizme, do koje je neminovno moralo doći (pa je i došlo)

³Jowitt, Ken, *New World Disorder — The Leninist Extinction*, Berkeley: 1992., University of California Press, ch. 2.

poslije smrti vođe, nije — kako su to očekivali moji profesionalni subesjednici, prof. R. Bendix i prof. S. J. Rawin — značila prijelaz od karizmatičke vlasti na racionalno-legalnu vlast i time potpunu modernizaciju privrede, države i društva, već u jednu tvorbu što ju je Jowitt nazvao neotradicionalizmom.⁴ To je vrlo kompleksan pojam koji sam nešto pobliže objasnio u jednom nedavno objavljenom članku.⁵ Spomenuo bih da je u okviru toga kulturnog modela ponikao “politički kapitalizam”, tj. kapitalizam koji se ne zasniva na poduzetništvu, već klijentelizmu, sprezi novopečenih kapitalista (“protokapitalista”) s vlašću, mafijaštvu i korupciji.

Nije “politički kapitalizam” nastao u tranziciji: on je nastao u realnom socijalizmu, pa i u samoupravnom socijalizmu (koji je u nekim aspektima čak nadmašio real-socijalizam u pogledu razvoja “političkog kapitalizma”). U tranziciji je taj politički kapitalizam institucionaliziran i oslobođen ideoloških barijera i dimnih zavjesa. Neotradicionalisti nisu danas samo ljevičari već i desničari koji su iščiljeli iz komunističkog šinjela — to je naprosto način mišljenja i postupanja, ukratko: kultura. Otuda je jasno da ne bi bilo nikakva kulturnog problema obnoviti real-socijalizam u modificiranom obliku. No, neotradicionalizam isključuje svaki uspjeh socijalne demokracije da formira autentičnu poduzetničku klasu, ako bi to pokušala. Demokratsko njihalo, koje će se klatiti ulijevo i udesno, obradovat će političare i političke analitičare u zapadnim demokracijama, ali će ta amplituda biti u okviru neotradicionalizma.

Tranzicija može imati svoj povijesni smisao samo kao razdoblje prijelaza iz neotradicionalizma u modernizam, iz političkog kapitalizma u poduzetnički kapitalizam. No, kako izvršiti taj prijelaz, ako je on moguć? To nitko ne zna. Teorija o tome (još) šuti, a početna praktična iskustva nisu konkluzivna.

⁴Županov, Josip, “Kobno zanemarivanje”, *Hrvatsko gospodarstvo*, br. 80, 1996., str. 37-40.

⁵Županov, Josip, “Politički kapitalizam—realnost ili mit?”, *Hrvatsko gospodarstvo* (u tisku).

Josip Županov

COMMUNIST LEGACY AND THE PROSPECTS OF THE LEFT

Summary

In this text the author elaborates on two central assumptions. The first assumption (based on the comparative survey results from ten postcommunist countries) is that there is a marked positive correlation between the residue of “communist legacy” in people’s minds and the electoral success of leftist parties. Since that legacy in Croatia (and Czech Republic) has been weakest, this is going to be an aggravating circumstance for SDP in their struggle for power.

The second assumption is that the politics of leftist parties which could come to power is to shuttle between two extremes: the restoration of realsocialism in a modified form and the social-democratic model of Sweden or at least Germany. According to the author, the key agents of such politics are “neotraditionalism” and “political capitalism”, both inherited from the former system.